

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเรียนรู้

เพื่อให้การวิจัยประสิทธิผลของสื่อที่ใช้เผยแพร่โครงการแรงงานเด็ก มุลินธิ
เพื่อการพัฒนาเด็ก มีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมา
เป็นกรอบในการศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายผล

การเรียนรู้ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาความสามารถ พฤติกรรม และ
ลักษณะนิสัยของบุคคล ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ ดังนั้น การเรียนรู้
จึงมีผลต่อชีวิตของคนเราทุกแห่งทุกมุม

ความรู้หรือข่าวสารที่บุคคลได้รับหรือเรียนรู้มา บุคคลจะเก็บสะสมไว้และแสดง
ออกมาในรูปของความจำ ความเข้าใจและการปฏิบัติ (สุชาติ ศิริสุทโธปบูลย์ 2528 : 2)
ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก จึงมีความสัมพันธ์กับการเข้ามาใช้แรงงานด้วย

เบนจามิน เอส บลูม (Benjamin S. Bloom 1967 : 33) ได้พูดถึง
ความสามารถหรือผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ มีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ความรู้ (Knowledge) ทำให้ทราบถึงความสามารถในการจำ และระลึก
ถึงเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เคยพบมาแล้ว แบ่งออกเป็น

- ก) ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาโดยเฉพาะ
- ข) ความรู้เกี่ยวกับวิธีและการดำเนินการที่เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
- ค) ความรู้เกี่ยวกับการรวบรวมแนวความคิดและโครงสร้าง

2. ความเข้าใจ (Comprehension) ทำให้ทราบถึงความสามารถในการใช้

สติปัญญาและทักษะเบื้องต้น แบ่งออกเป็น

ก) การแปลความ คือ แปลความจากแบบหนึ่งไปสู่อีกแบบหนึ่งโดยรักษาความหมายเดิมได้ถูกต้อง

ข) การตีความ คือ ขยายจากเนื้อหาเดิมด้วยการสร้างขึ้นด้วยรูปแบบใหม่

แพทริค เมอร์ดี้ (Patrick Meredith : 1961) ได้พูดถึงความรู้ว่า จำเป็นต้องมีองค์ประกอบ 2 ประการคือความเข้าใจ (Understanding) และการคงอยู่ (Retaining) เพราะความรู้หมายถึง ความสามารถจดจำได้ในบางสิ่งบางอย่างที่เราเคยเข้าใจมาแล้ว

ครอนบาช (Cronbach) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมที่ได้รับผลมาจากประสบการณ์ ซึ่งองค์ประกอบของการเรียนรู้มีดังนี้ (อุบลรัตน์ เฟิงสถิตย์ 2530 : 17-20)

1. ความสามารถทางสติปัญญา ในการเรียนรู้ใด ๆ ก็ตาม ถ้าผู้เรียนขาดความสามารถทางสติปัญญา ย่อมทำให้การเรียนรู้ครั้งนั้น ๆ ไม่ได้ผลหรือเรียนรู้ไม่ได้เลย การเรียนรู้สิ่งใดก็ตามจำต้องคำนึงถึงความสามารถทางด้านสติปัญญาของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยปกติแล้วบุคคลที่มีระดับสติปัญญาดีมักจะเป็นบุคคลที่มีความจำในเรื่องต่าง ๆ ได้ดี และมีความสามารถเรียนสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว

2. แรงจูงใจ แรงจูงใจของบุคคลจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป เมื่อบุคคลมีแรงจูงใจที่แตกต่างกันออกไป จะทำให้ความจำ แรงขับ ความต้องการเป้าหมาย หรือแรงกระตุ้นของแต่ละบุคคลนั้นมีการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไป

แรงจูงใจในการเรียนรู้อาจเกิดได้ด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. แรงจูงใจเนื่องมาจากตัวผู้เรียน   ลักษณะแรงจูงใจประเภทนี้ขึ้นอยู่กับ
ธรรมชาติความต้องการ หรือลักษณะนิสัยของบุคคลนั่นเอง

2. แรงจูงใจอันเป็นผลเนื่องมาจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มาบังคับให้ผู้เรียน
เกิดการเรียนรู้ เช่น การได้รับการเสริมแรง สถานการณ์ที่น่าสนใจ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้จะ
ช่วยให้เกิดแรงจูงใจได้ง่าย

3. ความสามารถในการจำ   การจำจะมีส่วนช่วยให้การเรียนรู้ประสบผล
สำเร็จได้เร็วขึ้น

4. ความสนใจ   ความสนใจจะมีส่วนให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ถ้าผู้เรียน
ไม่มีความสนใจแล้ว จะทำให้ขาดความตั้งใจและทำให้การเรียนรู้นั้น ๆ ไม่มีประสิทธิภาพ

การทำความเข้าใจในเรื่องจิตวิทยาการเรียนรู้และองค์ประกอบต่าง ๆ มี
ความสำคัญต่อการสร้างสื่อเพื่อการเผยแพร่เป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้สามารถคาดเดา
ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและสื่อที่จะสร้างความสนใจแก่ผู้รับสารด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้
จะช่วยให้การเผยแพร่ในครั้งนั้น ๆ เกิดผลดังวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร

นอกจากนั้น ธอร์นไดค์ (Thorndike) ยังได้อธิบายทฤษฎีความสัมพันธ์
เชื่อมโยง ซึ่งประกอบด้วยกฎแห่งการเรียนรู้ 3 ประการ คือ (สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์
2528 : 5-6)

1. กฎแห่งผล (Law of Effect) กล่าวถึง การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า
และการตอบสนองซึ่งจะนำความพอใจมาให้   กฎนี้มุ่งถึงความพอใจของผลที่เกิดขึ้นจาก
การเรียนรู้ ดังเช่น ความพึงพอใจของผู้เรียนในผลผลิตที่ตนสร้างขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้เกิด
ความสนใจและตั้งใจที่จะเรียนในผลผลิตที่ตนสร้างขึ้น และจะมีผลทำให้เกิดความสนใจและ
ตั้งใจที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ต่อไป   สิ่งที่จะช่วยให้ผลการเรียนรู้ได้รับความพึงพอใจก็คือ
การเสริมแรงทั้งทางบวก (ส่งเสริมให้การตอบสนองนั้นดำเนินต่อไป) และการเสริมแรง
ทางลบ (ระงับหรือลดการตอบสนองที่ไม่ถูกต้อง)

2. กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองจะแน่นแฟ้นขึ้น เมื่อมีการฝึกหัดหรือกระทำซ้ำบ่อย ๆ จากผู้เรียน ยิ่งมีการฝึกหัดมาก ทักษะที่ได้รับก็จะยิ่งดีมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การฝึกหัดจะต้องกระทำภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม

3. กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) บุคคลจะเรียนรู้สิ่งใดได้จะต้องมีความพร้อมที่จะเรียน พร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่จำเป็นสำหรับขั้นตอนการเรียนรู้ กฎแห่งความพร้อมนี้ จึงสอดคล้องกับเงื่อนไขของพื้นฐานของการสื่อความหมายข้อหนึ่งที่ว่า เราจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อเรามีความพร้อมที่จะเรียน คำว่า "พร้อม" หมายถึง ความพร้อมอันเนื่องมาจากวุฒิภาวะ (Maturity) โดยมีพื้นฐานหรือประสบการณ์เดิม และความพร้อมทางจิตใจ ความพร้อมในการรับรู้และมีแรงจูงใจที่จะเรียน (อูปลรัตน์ เฟิงสถิตย์ 2530 : 17-20)

อย่างไรก็ตาม หากการเรียนรู้ได้เสริมทัศนคติในเรื่องของการใช้แรงงานเด็ก ก็จะทำให้เกิดแนวโน้มในการสร้างพฤติกรรมง่ายขึ้น

ทัศนคติ

จากคำนิยามของนักวิชาการหลายท่าน ไม่ว่าจะเป็นครุสโตน (Thrustone) อัลพอร์ต (Allport) หรือคินเลอร์ (Kindler) พอสรุปได้ว่าทัศนคติ หมายถึงความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบต่อที่หมาย ซึ่งอาจจะเป็นตัวบุคคล แนวความคิด คำพูด สิ่งของ หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทัศนคติก่อรูปขึ้นจากประสบการณ์ส่วนบุคคล มีลักษณะค่อนข้างยั่งยืนคงทน แต่ก็เปลี่ยนแปลงได้ถ้ามีเหตุผลหรือเหตุการณ์ที่สำคัญเพียงพอ

ทัศนคติมิได้มีมาแต่กำเนิด แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ การเลียนแบบ (พยอม วงศ์สารศรี 2526 : 30) ทัศนคติเป็นสภาพทางจิตใจที่มีอิทธิพลต่อการคิด การกระตุ้นให้เกิดการกระทำ ทัศนคติสามารถเปลี่ยนแปลงได้ถ้าสภาพแวดล้อมหรือ

เหตุการณ์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป หรือได้รับข้อมูลใหม่ โดยทั่วไปเชื่อกันว่า ทักษะมีผลต่อการปฏิบัติของบุคคล ดังนั้น พฤติกรรมการเข้ามาใช้แรงงานจึงขึ้นอยู่กับทัศนคติเกี่ยวกับการใช้แรงงานเดี๋ยวกว่า เป็นไปในทางบวกหรือทางลบ

การก่อตัวของทัศนคติมีปัจจัยหรือสาเหตุต่าง ๆ กัน J.A.C. Brown ได้จำแนกปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวของทัศนคติเรียงตามลำดับได้ 4 ปัจจัย คือ

- 1) กรรมพันธุ์ (Heredity)
- 2) ครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (Family and Child Rearing)
- 3) สังคมและสถาบันสังคม (Society and Social Institutions)
- 4) ประสบการณ์เฉพาะ หรือประสบการณ์ที่บุคคลประสบซ้ำ ๆ (Unique and isolated experiences or similar experiences repeated throughout life)

จากกฎดังกล่าว จึงทำให้สรุปได้ว่า บรรดาปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการก่อตัวของทัศนคติสามารถเรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้

- ลำดับที่ 1 กรรมพันธุ์
- ลำดับที่ 2 ครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก
- ลำดับที่ 3 สังคมและสถาบันสังคม
- ลำดับที่ 4 ประสบการณ์เฉพาะของแต่ละบุคคล

1) กรรมพันธุ์

แม้ว่าคนเราเกิดขึ้นมาจะมีความต้องการทางร่างกาย เช่น อาหาร การนอนหลับความอบอุ่น อย่างไรก็ตาม แต่คนเราก็มีความแตกต่างในเรื่องของอารมณ์ บางคนอาจจะกระตือรือร้นและร่าเริง บางคนขี้โมโห และบางคนก็เฉื่อยชา ความแตกต่างเหล่านี้ ตลอดจนความแตกต่างในด้านสติปัญญา เป็นสิ่งที่มีติดตัวเด็กมาแต่กำเนิดเป็นผลของกรรมพันธุ์ที่แสดงออกผ่านระบบประสาทและร่างกาย

2) ครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู

ครอบครัว จะมีหน้าที่ที่จะอบรมให้บุตรของตนเป็นคนที่มีความประพฤติดีเยี่ยงกับพฤติกรรมมาตรฐานของสังคม ซึ่งในการอบรมเลี้ยงดูโดยบิดามารดา ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมโดยทางอ้อม (Media Social-Cultural Influence) กล่าวคือ การที่บิดามารดาได้ไปสัมผัสกับสังคมและวัฒนธรรม ทำให้บิดามารดามี "ทัศนคติของตน" จากสังคมและวัฒนธรรมนั้น ดังนั้นเมื่อบิดามารดาอบรมบุตรก็ย่อมจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะนำเอา "ทัศนคติของตน" ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสังคมและวัฒนธรรมนั้นมาถ่ายทอดให้แก่บุตร ก็เท่ากับว่าบุตรหรือบุคคลได้รับอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมผ่านทางบิดามารดา

3) สังคมและสถาบันสังคม

สังคมมีวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดทัศนคติ และมาตรฐานของพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น คนที่มาจากสังคมต่างกัน จึงมีทัศนคติต่อเรื่องเดียวกันแตกต่างกัน สังคมมีสถาบันสังคมเป็นองค์ประกอบ สถาบันสังคมสำคัญ ๆ ที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของบุคคลได้แก่

ก) สถาบันการศึกษา

โรงเรียนเป็นสถาบันสังคมสถาบันแรกที่บุคคลได้สัมผัส เมื่อออกมาจากครอบครัว จึงมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างและปลูกฝังทัศนคติแก่บุคคล โดยผ่านระบบการเรียนการสอนและครูผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิชา ความรู้สัจนิรันดร์แก่นักเรียนในทำนองเดียวกับที่บิดามารดาได้สอดแทรกความคิดของตนแก่บุตรในการอบรมเลี้ยงดู

ดังนั้น บุคคลที่เรียนต่างโรงเรียนกัน จึงอาจจะมีทัศนคติต่อเรื่องเดียวกันแตกต่างกันได้เนื่องจากความแตกต่างของโรงเรียนและครู

ข) สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนาต่าง ๆ เช่น วัดในพระพุทธศาสนา มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนและกิจกรรมในชีวิตของคนเราตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ในวัยเด็ก บุคคลได้รับอิทธิพลของศาสนาผ่านทางบิดามารดาโดยการอบรมสั่งสอนของบิดามารดา ต่อมาก็ได้รับ

อิทธิพลผ่านทางโรงเรียน โดยการศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรและการปฏิบัติในพิธีกรรม
ต่างๆ และในที่สุดก็ได้รับอิทธิพลของศาสนาโดยตรงในโอกาสต่าง ๆ

ค) สถาบันสื่อมวลชน

สื่อมวลชนนับได้ว่า เป็นสถาบันสังคมที่สำคัญอีกสถาบันหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อ
ทัศนคติของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมสมัยใหม่และสังคมเมือง ซึ่งสื่อมวลชนมีอยู่
อย่างแพร่หลาย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนในเมือง

4) ประสบการณ์เฉพาะตัวของบุคคล

ประสบการณ์เฉพาะตัวของบุคคลแต่ละคนที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ซ้ำซาก สำหรับ
บุคคลผู้นั้นก็สามารถสร้างทัศนคติเฉพาะที่บุคคลนั้นมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งผิด
ไปจากบุคคลอื่นโดยทั่วไปได้ ดังนั้น คนที่มีประสบการณ์เฉพาะตัวต่างกันจึงมีทัศนคติต่อเรื่อง
เดียวกัน หรือต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกัน

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อทัศนคติไม่เท่ากัน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดทัศนคติ
ขึ้นก่อนย่อมมีอิทธิพลมากกว่าปัจจัยที่มาทีหลัง ทั้งนี้เป็นไปตามกฎที่เรียกว่า "Law of
Primacy" ที่ได้กล่าวไว้ว่าประสบการณ์อันแรก ๆ มีพลังมากกว่าประสบการณ์อันหลัง ๆ
เนื่องจากประสบการณ์แรก ๆ นั้น จะมีอิทธิพลต่อประสบการณ์อันหลัง เพราะเราจะตี
ความหรือมองสิ่งที่พบเห็นในภายหลังอย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าเรามีประสบการณ์แต่เดิมอย่างไร
ประสบการณ์เหล่านี้ จะถูกเรียงลำดับความสำคัญไว้ และจะมีอิทธิพลต่อทัศนคติลดหลั่นลงไป

แหล่งสำคัญที่ทำให้บุคคลเกิดทัศนคติ คือ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ 2523:64-65)

1. สิ่งที่เป็นแบบอย่าง (Models) การเลียนแบบผู้อื่นทำให้เกิดทัศนคติขึ้นได้
เช่น การเลียนแบบพ่อแม่ ซึ่งเป็นแหล่งที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอย่างมาก เมื่อพ่อแม่แสดงที่ทำไม่
ชอบสิ่งใด ลูกก็มักไม่ชอบสิ่งนั้นไปด้วย

2. ประสบการณ์เฉพาะอย่าง (Specific Experience) เมื่อบุคคลมีประสบการณ์เฉพาะอย่างต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดในทางที่ดีหรือไม่ดี ก็จะทำให้เขาเกิดทัศนคติในเรื่องนั้น ๆ ไปตามทิศทางของประสบการณ์ที่เขาได้รับ

3. ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน (Institutional Factors) ทัศนคติหลายอย่างเกิดขึ้นเนื่องจากความเกี่ยวข้องกับสถาบัน เช่น โรงเรียน วัด ที่ทำงาน เป็นต้น

4. การติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น (Communication from others) การได้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นจะทำให้บุคคลเกิดทัศนคติจากการรับรู้ข่าวสารนั้นได้ เช่น เด็กที่เคยได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่ว่าทำอย่างนั้นไม่ดี อย่างนี้ไม่ดี ก็จะทำให้เด็กเกิดมีทัศนคติต่อการกระทำต่าง ๆ ตามที่ได้รับทราบมา

เมื่อพิจารณาแหล่งกำเนิดทัศนคติตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบสำคัญที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้มนุษย์เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ก็คือ การติดต่อสื่อสาร ไม่ว่าจะทัศนคติจะเกิดจากสิ่งที่เป็นแบบอย่าง ประสบการณ์เฉพาะอย่าง ความเกี่ยวข้องกับสถาบัน หรือการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ก็จะต้องมีการสื่อสารหรือการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันเป็นกิจกรรมที่สำคัญ และมีผลให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาได้

ส่วนการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้น ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม (Theories of Attitude and Behavior Change) กล่าวไว้ว่า (Zimbardo and Others 1977 : 39-43)

ทัศนคติของบุคคลสามารถถูกทำให้เปลี่ยนแปลงได้หลายวิธี อาจจะใช้วิธีที่บุคคลได้รับข่าวสารต่าง ๆ ซึ่งข่าวสารนี้อาจจะมาจากบุคคลอื่นหรือมาจากสื่อมวลชนต่าง ๆ ข่าวสารนี้จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบของทัศนคติ ในส่วนของความรู้หรือความคิด (Cognitive Component) และเมื่อองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป องค์ประกอบส่วนอื่นจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน คือ เมื่อองค์ประกอบทางด้านความรู้หรือความคิดเปลี่ยนแปลง ก็จะมีแนวโน้มทำให้องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (Affective Component) และองค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (Behavior

Component) เปลี่ยนแปลงไปด้วย

นอกจากนี้ โรเจอร์ส (Rogers) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารมีผลสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ของผู้รับสาร
(Change in Receiver's Knowledge)
2. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้รับสาร
(Change in Receiver's Attitude)
3. ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของผู้รับสาร
(Change in Receiver's Behavior)

การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประเภทนี้ จะเกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่องกัน กล่าวคือ เมื่อผู้รับสารได้รับข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นและการเกิดความรู้ความเข้าใจนี้ มีผลทำให้เกิดทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องนั้น และขั้นสุดท้ายก็จะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่กระทำต่อเรื่องนั้น ๆ ตามมา (E.M.Rogers 1973 :43)

สรุปได้ว่า การที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในทางที่มุ่งหวัง จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลให้เป็นไปในแนวทางที่มุ่งหวังเสียก่อน โดยวิธีการให้ข่าวสารเพื่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ

ในเรื่องการใช้แรงงานเด็กก็เช่นกันการที่เด็กจะเข้าหรือไม่เข้ามาใช้แรงงาน จะต้องมึทัศนคติที่ถูกต้องต่อเรื่องดังกล่าว และการที่เด็กจะมีทัศนคติที่ถูกต้อง เด็กจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็กเสียก่อน ซึ่งก็ทำได้โดยการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ความมีใจโน้มเอียง (Predidposition) ของผู้รับสาร มีอิทธิพลต่อบุคคลทั้งก่อน และในขณะที่บุคคลผู้นั้นใช้สื่อมวลชน ทั้งนี้ ความมีใจโน้มเอียงจะเป็นตัวกำหนดกระบวนการเลือกสรรจากผู้รับสาร (Selective Prosesses) ดังนี้ คือ

- การเลือกเปิดรับ (Selective Exposure) กล่าวคือ บุคคลจะเลือกเปิดรับสื่อและข่าวสารจากแหล่งสารต่าง ๆ ตามความสนใจและความต้องการ เพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา หรือสนองความต้องการของตน

- การเลือกให้ความสนใจ (Selective Attention) นอกจากบุคคลจะเลือกเปิดรับข่าวสารแล้ว บุคคลยังเลือกให้ความสนใจเฉพาะข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติ และความเชื่อดั้งเดิมและจะหลีกเลี่ยงที่จะให้ความสนใจกับข่าวสารที่ขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิมของตนด้วย

- การเลือกรับรู้ (Selective Perception) บุคคลจะเลือกรับรู้ หรือเลือกตีความข่าวสารที่ได้รับไปในทางที่สอดคล้องกับทัศนคติและประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อน ในกรณีที่ข่าวสารที่ได้รับมาใหม่มีความขัดแย้งกับทัศนคติและความเชื่อดั้งเดิม บุคคลมักจะบิดเบือนข่าวสารนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติและความเชื่อของตน

- การเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากที่บุคคลเลือกรับเลือกให้ความสนใจ และเลือกตีความข่าวสารไปในทิศทางที่สอดคล้องกับทัศนคติ และความเชื่อของตนแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำ เนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำเข้าไปเก็บไว้ในประสบการณ์ เพื่อที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป และจะพยายามลืมในส่วนที่ต้องการจะลืมอีกด้วย

เกี่ยวกับการเปิดรับข่าวสารนี้ ชรามม์ (Schramm) ให้ความเห็นว่า ข่าวสารที่เข้าถึงความสนใจของผู้รับสารได้มาก จะมีแนวโน้มทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย

การสื่อสาร

ในกระบวนการสื่อสาร ประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ คือ ผู้ส่งสาร สาร สื่อหรือช่องสาร และผู้รับสาร องค์ประกอบทั้ง 4 นี้มีความสำคัญยิ่งในการที่จะเป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือประสิทธิผลของการสื่อสารในอันที่จะทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้ความเข้าใจ มีทัศนคติและมีพฤติกรรมไปในแนวที่ผู้ส่งสารปรารถนา (Rogers 1969 : 32)

ประสิทธิผลในการสื่อสาร หมายถึง การได้รับสิ่งที่ต้องการ นั่นคือ เมื่อผู้ทำการสื่อสารส่งสารที่ต้องการนั้นมโนใจออกไปแล้ว ผู้รับสารเห็นด้วยและปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของสารนั้น แสดงว่าการสื่อสารนั้นมีประสิทธิผล เพราะผลที่เกิดขึ้นนั้นตรงกับความต้องการของผู้ส่งสาร

ในการสื่อสารนี้แม้ว่าสื่อชนิดต่างๆ จะมีความสามารถในการเข้าถึงประชาชนได้เป็นจำนวนมากแต่สื่อเหล่านี้ก็ไม่ได้มีประสิทธิผลทั้งหมด โดยเฉพาะในด้านการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล จากการศึกษาอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนที่มีต่อบุคคลของ Klapper (อ้างใน เสถียร เศษประทับ 2531 : 12-22) ได้สรุปไว้เป็นหลักกว้าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถและข้อจำกัดของการสื่อสารมวลชน ดังนี้

1. โดยปกติ การสื่อสารมวลชนไม่ใช่สาเหตุที่สำคัญเพียงประการเดียวที่จะทำให้เกิดผลในผู้รับสาร โดยจะมีปัจจัยที่เป็นตัวกลาง 5 ประการ ซึ่งมีบทบาทในการลดความสามารถของสื่อมวลชนในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสารคือ

1.1 ทัศนคติและความเชื่อที่เป็นอยู่ในขณะนั้นของปัจเจกบุคคล มีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมที่เกี่ยวกับสื่อมวลชนของบุคคลนั้น และต่อการใช้สื่อมวลชนจะมีผลหรืออิทธิพลต่อบุคคลนั้นอย่างไร เนื่องจากอิทธิพลของกระบวนการเลือกเปิดรับสารเลือกตีความสาร และเลือกจำสารของบุคคล ทั้งนี้บุคคล (จะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) มีแนวโน้มที่จะเข้าถึงสารที่เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน ถ้าบุคคลต้องเผชิญกับสารที่ตรง

กันข้ามหรือเข้ากันไม่ได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน บุคคลนั้นจะไม่สามารถตีความสารนั้นได้อย่างถูกต้อง หรือจะบิดเบือนสารนั้นเพื่อให้เข้ากันได้กับความคิดความเชื่อ หรือทัศนคติของตน นอกจากนี้ บุคคลยังมีแนวโน้มที่จะลืมนำสารที่เข้ากันไม่ได้กับความคิดความเชื่อ หรือทัศนคติของตน เร็วกว่าสารที่เข้ากันได้กับความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติของตน เพราะฉะนั้น บุคคลใดที่มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง จะเลือกเปิดรับสารที่เข้ากันได้กับแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงของตน

1.2 อิทธิพลของกลุ่มที่แต่ละบุคคลเป็นสมาชิกอยู่ จากการวิจัยกลุ่มเล็กพบว่า ความเห็นของแต่ละบุคคลมักจะเป็นความเห็นของกลุ่มที่ผู้นั้นเป็นสมาชิกอยู่

1.3 อิทธิพลของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม เนื่องจากแต่ละคนมีความผูกพันกันด้วยสายใยของความเป็นมิตรภาพ ผลประโยชน์ร่วมกัน และความเห็นที่คล้ายกัน

1.4 อิทธิพลของผู้นำความคิดเห็น ผู้นำความคิดเห็นมักจะมีความคิดเห็นในทางที่จะสนับสนุนผู้ตามความคิดเห็น ดังนั้น สิ่งที่ผู้ตามความคิดไม่เห็นด้วย ผู้นำก็จะใช้อิทธิพลของตนทำให้ข่าวสารนั้นไม่น่าเชื่อถือไปด้วย

1.5 อิทธิพลที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจ ทำให้สื่อมวลชนไม่สามารถทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ไม่พอใจได้ เพราะอาจทำให้สมาชิกผู้รับสารของตนลดลง ทำให้เสียรายได้ทางการค้า การโฆษณา ฉะนั้น สื่อมวลชนที่มีลักษณะเป็นการค้า จึงมักสนับสนุนความเห็น ความเชื่อ ทัศนคติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วเท่านั้น เป็นการช่วยรักษาสถานภาพเดิมมากกว่าที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อการพัฒนา

2. อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ทำให้การสื่อสารมวลชนทำหน้าที่ในการเสริมหรือสนับสนุนความเห็นให้เหมือนเดิมมากกว่าที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นการเปลี่ยนแปลงความเห็นเพียงเล็กน้อย และมักเกิดจากเงื่อนไข 3 ประการคือ

2.1 เมื่อมีความพยายามในการจูงใจไม่มากนัก และไม่ไปกระตุ้นกระบวนการเลือกต่าง ๆ ของบุคคลให้ทำหน้าที่เลือกเปิดรับ เลือกตีความ และเลือกจำสารอย่างเต็มที่

2.2 เมื่อการเปลี่ยนแปลงนั้น อยู่ภายในกรอบที่บรรทัดฐานกลุ่มยอมให้เปลี่ยนแปลงได้

2.3 เมื่อแต่ละบุคคลอยู่ภายใต้แรงกดดันสองอย่างที่ตรงข้ามกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปัจเจกบุคคลมีความเห็น ความเชื่อ หรือทัศนคติสองอย่างซึ่งขัดแย้งกัน หรือเพราะแต่ละบุคคลเป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีบรรทัดฐานขัดแย้งกัน

3. ในกรณีที่มีการสื่อสารสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จะเกิดเงื่อนไขอย่างหนึ่งอย่างใดในสองอย่าง คือ

3.1 ภายใต้อสถานการณ์หรือเงื่อนไขบางอย่าง ปัจจัยที่เป็นตัวกลางจะไม่ทำหน้าที่อะไรและการสื่อสารมวลชนจะมีอิทธิพล หรือมีผลต่อผู้รับสาร เช่น ในกรณีที่ปัญหาใหม่จริง ๆ และไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อหรือทัศนคติที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

3.2 ปัจจัยที่เป็นตัวกลาง เช่น กระบวนการเลือก กลุ่ม บรรทัดฐานของกลุ่ม ผู้นำทางความคิดและอิทธิพลส่วนบุคคล อาจทำหน้าที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงมากกว่าการเสริมเงื่อนไขที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

4. มีสถานการณ์บางอย่างที่การสื่อสารมวลชนจะมีผลโดยตรง หรือสามารถทำหน้าที่บางประการในทางจิตวิทยาและทางกายภาพได้ด้วยตัวของมันเอง

5. ประสิทธิภาพของการสื่อสารมวลชน ขึ้นอยู่กับลักษณะต่าง ๆ ของสื่อมวลชน สาร แหล่งสารและสถานการณ์ของการสื่อสาร ภาพพจน์ของแหล่งสารในทัศนะของผู้รับสาร เช่น ความน่าเชื่อถือ ความน่าไว้วางใจ และเกียรติยศชื่อเสียง มีอิทธิพลต่อการรับรู้ผู้รับสาร สื่อมวลชนโดยตัวของมันเองสามารถให้สถานภาพแก่ผู้ทำการสื่อสารและแก่นแนวคิดที่ถ่ายทอดโดยสื่ออื่น ในขณะที่สื่อมวลชนแต่ละประเภทต่างมีประสิทธิผลแตกต่างกัน แต่การสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่ไม่เป็นทางการได้พิสูจน์ให้เห็นตลอดมาว่า มีประสิทธิภาพในการรับรู้มากกว่าการสื่อสารมวลชนใด ๆ เป็นที่ทราบกันดีว่าเทคนิคในการสื่อสารบางอย่างมีประสิทธิภาพที่แตกต่างกันมาก และความรู้สึกของประชาชนในขณะนั้นที่มีต่อเนื้อหาของสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการสื่อสารเพื่อการรับรู้

จากการที่สื่อแต่ละประเภทต่างมีข้อดีข้อจำกัดแตกต่างกันไป การใช้สื่อแต่ละประเภทจึงต้องพิจารณาถึงการเข้าถึงผู้รับสาร พฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้รับสาร ขนาดของผู้รับสาร ความน่าเชื่อถือที่มีต่อสื่อที่ประชาชนเปิดรับ สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อการเผยแพร่และการยอมรับข่าวสารจากสื่อ อีกทั้งยังต้องพิจารณาถึงปฏิกิริยาตอบโต้ในพฤติกรรมการรับสื่อของผู้รับสาร โดยเฉพาะเมื่อเนื้อหาของสารมีวัตถุประสงค์ที่จะแจ้งข่าวสารหรือกระตุ้นความสนใจ ทั้งนี้เพื่อจะได้ใช้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือกได้อย่างเหมาะสมที่สุด

นอกจากนั้น ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลของการสื่อสารก็คือ ปัจจัยเกี่ยวกับสาร (Message) ซึ่งจะมีการนำเสนอใน 2 ลักษณะ คือ การเสนอสารที่เป็นเหตุเป็นผล (Logical Message) หรือเสนอสาร 2 ด้าน (Two-sided Message) และการเสนอสารด้านเดียว (One-sided Message) หรือสารที่ขู่ให้กลัว (Scare or Fear Message)

ในกรณีของสารที่เป็นเหตุเป็นผลหรือสารสองด้าน จะให้ข้อมูลที่ เป็นเหตุเป็นผล ในลักษณะของการโต้แย้ง อภิปรายเกี่ยวกับความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะมีผลต่อบุคคลและสังคม โดยคาดหวังให้ผู้รับสารสามารถใช้เหตุผลในการตัดสินใจที่จะไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

สารที่ขู่ให้กลัวหรือสารด้านเดียวนั้น มีหลักการว่าจะให้ความรู้โดยเน้นอันตรายของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนไปทำสิ่งนั้น ๆ เช่น การให้ความรู้เกี่ยวกับอันตรายของการใช้ยาเสพติด เพื่อให้ประชาชนไปทดลองใช้ยาเสพติด หรือผู้ที่ทดลองใช้ไม่ให้ใช้ยาเสพติดต่อไปอีก

การเสนอข่าวสารด้านเดียว จะได้ผลดีก็ต่อเมื่อผู้รับสารมีความคุ้นเคยกับผู้ส่งสาร เมื่อผู้รับสารไม่มีข้อโต้แย้ง (Counter-Arguments) เมื่อผู้ส่งสารมีความตั้งใจที่จะจริงจัง การเสนอข่าวสาร 2 ด้านจะได้ผลดีต่อเมื่อผู้รับสารไม่รู้ตัวว่ากำลังถูกชักชวน เมื่อความเห็นเดิมของผู้รับสารไม่เห็นพ้องด้วยกับผู้ส่งสาร เมื่อผู้รับสารมีข้อโต้แย้งกับข่าวสารนั้นอยู่แล้ว เมื่อผู้รับสารมีการศึกษารูจักเหตุผล และเมื่อผู้ส่งสารต้องการแสดงให้เห็นถึงการเสนอข่าวสารที่ตรงไปตรงมาและยุติธรรม อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของการเสนอข่าวสารด้านเดียวหรือสองด้านนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ของการสื่อสารนั้นด้วย

วิธีการเผยแพร่ปัญหาแรงงานเด็กโดยผ่านสื่อต่าง ๆ นับเป็นวิธีการสื่อสารแทบทั้งสิ้น ซึ่งการเผยแพร่จะได้ผล เด็กจะต้องได้รับข่าวสารโดยมีความเข้าใจต่อสารนั้น เชื่อก่อและยอมรับ พร้อมกับเกิดการปฏิบัติตามและบางโอกาสอาจมีการป้อนกลับเพื่อซักถามหรือโต้แย้ง อันจะส่งผลให้การเผยแพร่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาจิตวิทยาและลักษณะของเด็กผู้รับสารซึ่งค้อยทั้งประสบการณ์และการศึกษา เพราะจะมีผลต่อการกำหนดรูปแบบ เนื้อหาของสื่อประเภทต่าง ๆ ให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด

การใช้สื่อผสม

สื่อแต่ละประเภทและสื่อมวลชนแต่ละชนิด ต่างก็สามารถถูกนำมาใช้ในการเผยแพร่ได้ แต่เนื่องจากสื่อต่าง ๆ เหล่านี้มีขีดความสามารถที่จำกัด ดังนั้น เพื่อให้การสื่อสารเป็นไปอย่างได้ผล จึงได้นำสื่อผสมเข้าช่วย (multi-media or media-mix) เพื่อให้สื่อต่างๆ เหล่านี้ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ในขณะที่สื่อชนิดหนึ่งค้อยประสิทธิภาพในด้านหนึ่ง เช่น สื่อมวลชนมีความสามารถดีกว่าสื่อบุคคลในการเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนจำนวนมากได้รวดเร็ว ในขณะที่สื่อบุคคล เช่น พัฒนาการ ผู้นำความคิดเห็นก็มีบทบาทอย่างสำคัญต่อการตัดสินใจของประชาชน

การใช้สื่อผสมมีประโยชน์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. ทำให้ข่าวสารเผยแพร่ไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง
2. ทำให้ข่าวสารได้รับความสนใจจากประชาชน
3. ทำให้มีผลต่อการตัดสินใจของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมใน

โครงการต่าง ๆ

การใช้สื่อผสมจะทำได้ 2 ลักษณะคือ การใช้สื่อมวลชนผสมและการใช้สื่อบุคคลสื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนผสมกัน

1. การใช้สื่อมวลชนผสม

การใช้สื่อมวลชนผสม หมายถึง การใช้สื่อมวลชนหลาย ๆ อย่าง ในการเผยแพร่ข่าวสารในช่วงเวลาเดียวกัน ของโครงการพัฒนาโครงการใดโครงการหนึ่ง ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า สื่อมวลชนแต่ละสื่อ มีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกันไป ดังนั้นเพื่อเป็นการชดเชยข้อจำกัดของกันและกัน เพื่อให้ข่าวสารเข้าถึงประชาชนได้อย่างแพร่หลาย รวมทั้งเพื่อการสร้างความสนใจแก่ประชาชน ด้วยการเผยแพร่ข่าวสารให้ปรากฏอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องกัน เราจึงสามารถทำการเผยแพร่ข่าวสารในสื่อมวลชนหลาย ๆ สื่อ ในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น เผยแพร่ทั้งในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และภาพยนตร์พร้อม ๆ กัน การกระทำเช่นนี้จะทำให้สื่อแต่ละสื่อสามารถทดแทนซึ่งกันและกันได้ ในสิ่งที่สื่อชนิดอื่นขาดความสามารถ รวมทั้งทำให้ข่าวสารปรากฏแก่ประชาชนบ่อยๆ เพราะไม่ว่าประชาชนจะใช้สื่ออะไรก็ตาม ย่อมได้รับข่าวสารทั้งสิ้น ซึ่งจะทำให้ประชาชนได้รับความรู้และมีทัศนคติที่ดีต่อโครงการต่าง ๆ และทำให้โอกาสที่ประชาชนจะเข้าร่วมในโครงการนั้น ๆ เป็นไปได้ง่ายขึ้น

2. การใช้สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อมวลชนผสมกัน

เนื่องจากสื่อบุคคลมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการชักจูง ในขณะที่สื่อมวลชนก็สามารถเผยแพร่ข่าวสารไปสู่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ส่วนสื่อเฉพาะกิจก็มีเนื้อหาเหมาะสมกับประชาชนชนกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้น การนำสื่อทั้ง 3 ประเภทมาใช้ร่วมกัน จึงสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารได้ เพราะสื่อทั้ง 3 สามารถส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี วิธีการใช้สื่อทั้ง 3 ประเภทผสมกันนี้ เรียกว่าการใช้ media forums

Rogers และ Svenning (Rogers และ Svenning 1969 : 125) ได้เปรียบเทียบคุณลักษณะของสื่อบุคคลและสื่อมวลชนไว้ ดังนี้

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way)	การสื่อสารแบบทางเดียว (One-way)
2. ความรวดเร็วในการเผยแพร่ไปสู่ คนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของข่าวสาร เมื่อเผยแพร่ไปสู่คนจำนวนมาก	ต่ำ	สูง
4. ความสามารถในการเลือก ผู้รับสาร (receives)	สูง	ต่ำ
5. ความสามารถในการจัด การเลือกรับสารของผู้รับสาร (selectivity processes)	สูง	ต่ำ
6. โอกาสที่จะได้รับการสื่อสารกลับ (feedback)	สูง	ต่ำ
7. ประสิทธิภาพ	เปลี่ยนทัศนคติ	เพิ่มพูนความรู้

เมื่อใช้สื่อทั้งสองร่วมกันเพื่อส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันแล้ว สื่อบุคคลและสื่อมวลชนจะเป็นพลังอันสำคัญต่อกระบวนการความทันสมัย (Modernization Process)

การเผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กนี้ เป็นการใช้ทั้งสื่อบุคคล (การบรรยายของเจ้าหน้าที่เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก) และสื่อเฉพาะกิจ (สื่อหนังสือ แผ่นพับ โปสเตอร์ วิทยุทัศน์ และการแสดงบทบาทจำลอง) ซึ่งช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้เพราะสื่อแต่ละสื่อ ย่อมมีลักษณะและขีดความสามารถที่จำกัดเฉพาะตัวแตกต่างกันไป ซึ่งสื่อแต่ละประเภทดังกล่าวจะมีบทบาทและหน้าที่ดังนี้

สื่อวีดิทัศน์

ปัจจุบัน ภาพทัศน์ได้เข้ามามีบทบาทต่อวงการศึกษ และสื่อสารมวลชนมากขึ้น จนกลายเป็นสื่อที่มีความจำเป็นอย่างหนึ่งในการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ และความบันเทิง ไปสู่ผู้รับทุกเพศ ทุกวัย และเป็นสื่อสำคัญที่เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อการศึกษาอย่างยิ่ง โดยสรุปได้ดังนี้

1. ช่วยเป็นเครื่องมือในการสอน
2. มีบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้แทนครู จะช่วยให้นักเรียนเกิดความเชื่อและศรัทธาในสิ่งที่นักเรียนได้รู้ได้เห็นด้วยหูตาตนเอง
3. ช่วยให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้ดีขึ้น เพราะได้เห็นภาพและได้ยินเสียงด้วยตนเอง ทำให้สิ่งที่ยากและซับซ้อนดูเข้าใจได้ง่ายขึ้น
4. เทคนิคการถ่ายทำภาพทัศน์ ช่วยให้นักเรียนสามารถศึกษาสิ่งที่อยู่นอกห้องเรียนได้อย่างชัดเจนทำให้นักเรียนสามารถเข้าใจเหตุการณ์ที่ยากต่อการเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น
5. มีบทบาทหน้าที่ต่อการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนนอกระบบโรงเรียน และการศึกษาทางไกล (วิเทศา จันทรจักรวิวัฒนา 2533 : 29)

สื่อบุคคล

สื่อบุคคล หมายถึง ตัวคนที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับผู้รับสารในลักษณะเผชิญหน้า ดังนั้น การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารจึงกระทำได้ทั้งในรูปของการสนทนากับผู้รับสารเพียงคนเดียวหรือในรูปของการประชุมกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้รับสารมากกว่า 1 คนก็ได้ สื่อบุคคลในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ได้แก่ พัฒนาการ นักส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อาสาสมัครสอนหนังสือ นักวางแผนครอบครัว เจ้าหน้าที่พัฒนา ผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ ครู สมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

การใช้สื่อบุคคลทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ชิดหยุ่น ปรับให้

เข้ากับผู้รับสารเป็นราย ๆ ไปได้ และยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารได้ทันที

นอกจากนั้น ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของสื่อบุคคลที่มีอิทธิพลในการโน้มน้าวใจ คือ ลักษณะหรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน (Homophily) ของผู้ส่งสาร ซึ่งโรเจอร์ส และชูเมคเกอร์ (Rogers และ Shoemaker : 1971) กล่าวว่า การสื่อสารจะราบรื่นมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าผู้ส่งสารและผู้รับสารมีคุณสมบัติคล้ายคลึงกัน (Homophily) มีความเข้าใจร่วมกัน มีทัศนคติความเชื่อและภาษาเหมือน ๆ กัน ถ้าผู้ส่งสารมีความแตกต่างกันมักจะทำให้เกิดความไม่สมบูรณ์ขึ้นในจิตใจ ดังนั้น การสื่อสารระหว่างบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนในครอบครัว เพื่อนบ้าน ผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับผู้รับสาร จะมีผลต่อความสำเร็จในการโน้มน้าวใจ หรือการยอมรับในเรื่องนั้น ๆ

สำหรับสื่อบุคคลในการเผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็กก็คือ เจ้าหน้าที่เผยแพร่ ซึ่งจะใช้สื่อเฉพาะกิจ ซึ่งก็คือ สื่อที่ถูกผลิตขึ้นมาโดยมีเนื้อหาเฉพาะ และจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่มได้แก่ หนังสือ แผ่นพับ โปสเตอร์ วิดีโอเทป

บทบาทของเจ้าหน้าที่เผยแพร่คือเป้าหมายในการจูงใจ มีดังนี้

1. กระตุ้นให้สมาชิกในสังคมนั้น ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในสังคมของตน
2. พยายามสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกในชุมชนนั้น สร้างความเป็นกันเอง สร้างภาพพจน์ สร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนว่า เจ้าหน้าที่เผยแพร่เป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใสก่อนที่จะลงมือถ่ายทอดหรือเผยแพร่ข่าวสาร
3. จะต้องรู้จักชุมชนนั้น รู้จักวัฒนธรรมประเพณีของสมาชิกในชุมชนนั้นและพยายามวิจัยหาปัญหาและวิถีการแก้ไข ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพที่แท้จริงของชุมชนและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนนั้นด้วย แล้วนำวิถีการแก้ปัญหานั้นไปแนะนำให้แก่สมาชิกในชุมชน

4. สนับสนุนส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีความตั้งใจจริง ในการเปลี่ยนแปลงที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้

5. เมื่อสมาชิกในชุมชนได้ลงมือปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงแล้ว เจ้าหน้าที่เผยแพร่จะต้องทำหน้าที่คอยติดตามช่วยเหลือส่งต่อให้ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้โดยจะต้องคอยประสานงานช่วยเหลือในเรื่องของความรู้ ประสบการณ์หรือแม้กระทั่งเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

6. เป้าหมายที่สำคัญซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางของการเปลี่ยนแปลงที่เจ้าหน้าที่เผยแพร่จะต้องคำนึงถึงคือ ทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตัวเองพัฒนาตัวเองได้โดยที่เจ้าหน้าที่เผยแพร่ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ชี้นำตลอดเวลา

สื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่ได้รับความนิยม ใช้สร้างแรงบันดาลใจ สร้างทัศนคติ และใช้เผยแพร่ความรู้ ในหน่วยงานต่างๆ ปัจจุบันมีการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อใช้ในการพัฒนาประเทศมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งพิมพ์เหล่านี้สามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางและสะดวก อย่างไรก็ตาม สื่อสิ่งพิมพ์ยังมีข้อดีและข้อเสียในตัวของมันเองดังนี้

ข้อดีของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) เป็นสื่อที่มีความคงทน สามารถเก็บได้เป็นเวลานาน
- 2) ผู้รับสารเมื่อรับสื่อสิ่งพิมพ์ไปแล้ว สามารถอ่านและทบทวนได้บ่อยครั้งเท่าที่ต้องการ
- 3) เป็นสื่อที่สามารถนำติดตัวไปได้ทุกหนแห่ง
- 4) เป็นสื่อที่มีราคาถูก เมื่อผลิตครั้งละจำนวนมาก ๆ

ข้อเสียของสื่อสิ่งพิมพ์

- 1) ถ้าจะทำให้ดีต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง
- 2) ต้องอาศัยความสามารถในการอ่าน นั่นคือ ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจะต้องเป็นผู้ที่ อ่านออกเขียนได้

การออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์

การออกแบบเป็นการกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ลงบนพื้นที่ว่างเปล่าและจัดให้ทุกสิ่งมีความผสมกลมกลืน และสอดคล้องกับเนื้อหาและเป้าหมายของการใช้สื่อสิ่งพิมพ์นั้นๆ อย่างมีระเบียบ หลักเกณฑ์ทั่วไปของการออกแบบมีดังต่อไปนี้ (วันชัย ศิริชนะ 2531 : 566-582)

1. สัดส่วน (Proportion) การกำหนดสัดส่วนของรูปแบบของงานที่จะออกแบบ เป็นแนวทางในการจัดวางองค์ประกอบย่อยอื่น ๆ เช่น ข้อความ สัญลักษณ์ หรือภาพประกอบ เพื่อให้มีขนาด สัดส่วนที่พอเหมาะ กับองค์ประกอบโดยรวม การกำหนดกรอบขอบเขตหรือขนาดของสิ่งพิมพ์โดยมีส่วนสูงและความกว้างที่สัมพันธ์กันดี ก็จะทำให้สื่อสิ่งพิมพ์นั้นดูน่าสนใจ

2. ความสมดุล (Balance) หมายถึง การจัดวางตำแหน่งขององค์ประกอบต่าง ๆ ในภาพให้มีน้ำหนักเท่ากัน ทำให้ไม่เกิดความรู้สึกว่าองค์ประกอบของภาพนั้นหนักไปทางใดทางหนึ่ง น้ำหนักของภาพนั้นขึ้นอยู่กับขนาด รูปร่าง ความเข้มและสี

3. ความแตกต่าง (Contrast) การสื่อข้อความใด ๆ ก็ตาม มักจะต้องมีการเน้นให้เห็นความสำคัญของข้อความใดข้อความหนึ่งมากกว่าข้อความอื่น เพื่อแสดงจุดสำคัญของเรื่อง ซึ่งความคิดที่จะให้มีการเน้นข้อความใดนั้นจะต้องมีการวางแผนล่วงหน้า เพื่อจะได้จัดทำได้ถูกต้องตามลักษณะของสื่อที่จะใช้ต่อไปและในทำนองเดียวกันในสื่อสิ่งพิมพ์ ก็ต้องมีการเน้นส่วนใดส่วนหนึ่ง เพื่อเร้าความรู้สึกซึ่งอาจทำได้โดยการใช้ขนาด รูปร่าง สี และทิศทางที่แตกต่างไปจากองค์ประกอบอื่น ๆ ที่อยู่โดยรอบเพื่อทำให้เกิดความเด่นชัด

4. ลีลา (Rhythm) สามารถออกแบบโดยการกำหนดให้มีองค์ประกอบที่มีรูปแบบเดียวกันเพื่อทำให้ผู้อ่านไม่สับสน เพราะมีรูปแบบคล้ายคลึงกันและทำให้การดูเป็นไปอย่างต่อเนื่องยิ่งขึ้น หรือโดยการใช้เส้นเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงลีลาของภาพว่ามีทิศทางหรือลีลา

ในการเคลื่อนไหวขององค์ประกอบไปทางทิศใด แต่ทั้งนี้การใช้เส้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายของการเคลื่อนที่ของความสนใจให้ชัดเจน จากองค์ประกอบหนึ่งไปยังอีกองค์ประกอบหนึ่ง เพื่อเน้นความสำคัญของข้อความ

5. ความมีเอกภาพ (Unity) องค์ประกอบแต่ละองค์ประกอบที่นำมาใช้ในการออกแบบอาจมีความแตกต่างกันออกไป แต่เมื่อนำมาประกอบกันเข้าเป็นภาพรวมแล้วจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน และต่อจุดประสงค์ร่วมของการออกแบบทั้งหมด เพื่อมุ่งให้เกิดผลอย่างเดียวกัน หรือมีเอกภาพขึ้นในการออกแบบ ถ้าขาดเอกภาพแล้วย่อมไม่สามารถแสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของการออกแบบให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่ามุ่งให้เกิดผลอย่างไร

6. ความผสมกลมกลืน (Harmony) การออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์นั้น ผู้ออกแบบจะต้องจัดองค์ประกอบของภาพให้มีความผสมกลมกลืนกัน และได้ผลตามความต้องการหลัก 2 ประการ คือ

- 1) รูปแบบที่ออกมาจะต้องสะอาดตาผู้ชม และ
- 2) ในขณะเดียวกันภาพรวมทั้งหมดจะต้องสื่อความหมาย หรือให้ผลในการมองเป็นสิ่งเดียวกัน

ความผสมกลมกลืนกันของการออกแบบ ทำให้ภาพมีลักษณะสวยงามและสบายตา ซึ่งจะพบได้จากการผสมกลมกลืนกันของสี รูปทรงขององค์ประกอบต่าง ๆ และแบบตัวอักษรของการออกแบบในแต่ละแบบ

7. การจัดวางรูปร่าง (Lay-out shape) การจัดวางองค์ประกอบของภาพ หากจัดให้เป็นบล็อกสี่เหลี่ยมหรือเป็นรูปทรงใดรูปทรงหนึ่งที่ชัดเจนจนเกินไป จะทำให้เป็นที่น่าสนใจน้อยกว่าการจัดให้อยู่ในรูปแบบที่ไม่แน่นอน แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบที่ไม่มีขอบเขตแน่นอนนั้น จะต้องมียุคที่สัมผัสกับกรอบของภาพแต่ละด้าน (4 ด้าน) เพื่อให้อยู่ในขนาดและขอบเขตที่เป็นไปตามข้อกำหนดของแผ่นภาพนั้น

หลักการถ่ายภาพประกอบของสื่อสิ่งพิมพ์

ภาพประกอบของสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสิ่งที่ช่วยเร้าความสนใจ และทำให้สิ่งพิมพ์ น่าสนใจมากยิ่งขึ้น เพราะผู้ดูจะให้ความสนใจเบื้องต้นต่อภาพมากกว่าข้อความที่ต้องอ่าน เพราะใช้เวลาในการทำความเข้าใจน้อยกว่า ฉะนั้นหากภาพที่ใช้ประกอบในการออกแบบมี คุณภาพสามารถสื่อความหมายได้ดี และมีความเหมาะสมกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการ ใช้สื่อสิ่งพิมพ์นั้นๆ แล้ว จะทำให้การใช้สิ่งพิมพ์ได้ประโยชน์ตรงตามความต้องการมากยิ่งขึ้น

การใช้ภาพประกอบ มีหลักดังนี้ คือ

1.1 การคัดเลือกภาพเพื่อใช้ในการประกอบแบบนั้น ต้องพิจารณาถึงเนื้อหา ข่าวสาร เนื้อความที่สำคัญ และองค์ประกอบอื่นที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้ของผู้อ่านได้ดียิ่งขึ้น ไม่ควรคำนึงถึงความรู้สึกของช่างภาพมากเกินไป ว่าเขาจะรู้สึกอย่างไรที่ไม่ใช้ภาพที่เขาถ่าย มา เพราะการฝืนเลือกใช้ภาพที่ไม่มีความเหมาะสมจะทำให้สิ่งพิมพ์นั้นลดคุณค่าลงไป

1.2 ภาพที่คมชัด สวยงาม ไม่จำเป็นต้องเป็นภาพที่เหมาะสมกับการออกแบบ เสมอไป หากไม่เข้ากันกับเนื้อเรื่อง ภาพที่ตรงกับเรื่อง และสามารถอธิบายหรือเสริม เนื้อเรื่องได้ จะเป็นภาพที่เหมาะสมในการนำมาใช้มากที่สุด

1.3 บางครั้งอาจมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ภาพที่มีคุณภาพต่ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อาจใช้เทคนิคการออกแบบมาช่วยโดยการจัดให้ภาพนั้นอยู่ทางด้านล่างของหน้าและไม่ พยายามเน้นหรือทำให้เป็นจุดสนใจมากเกินไป และใช้ตัวอักษรขนาดใหญ่เพื่อหัน ความสนใจออกไป หรือใช้สกรีนแบบต่างๆที่แปลกออกไปมาใช้ในการทำภาพให้ดูแปลกตาขึ้น

1.4 บางครั้งการใช้ภาพที่ชัดเจนหรือบ่งบอกเหตุการณ์ชัดแจ้งเกินไป อาจดู น่าเบื่อได้ทางแก้ของกรณีนี้ อาจทำได้โดยการปรุงแต่งให้น่าสนใจมากขึ้นโดยการใช้ภาพที่มี ลักษณะแปลกเด่นชนิดที่ผู้อ่านไม่คาดฝันมาก่อนว่าจะมีการนำภาพเช่นนั้นมาใช้

การใช้สีในสิ่งพิมพ์

การเพิ่มเติมสีลงในสิ่งพิมพ์เป็นการช่วยให้สิ่งพิมพ์นั้นดูสวยงามน่าดูขึ้น มีชีวิตชีวา เป็นเครื่องตกแต่งและทำให้สินค้าหรือสิ่งที่ต้องการเผยแพร่ดูมีลักษณะเฉพาะตัวยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้สิ่งของต่าง ๆ ดูสมจริงกว่าการพิมพ์สีเดียวอีกด้วย แต่สิ่งพิมพ์ก็ไม่อาจพิมพ์ด้วยสีต่าง ๆ ได้ทุกชิ้น เพราะค่าใช้จ่ายในการพิมพ์จะสูงขึ้น ฉะนั้นหากจะพิมพ์ภาพหลายสีก็ต้องพิจารณาความเหมาะสม ความจำเป็นและผลที่จะได้รับจากการที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นด้วย การใช้สีที่ถูกต้องตามหลักการ จะช่วยให้การสื่อข้อความไปสู่ผู้อ่านเป็นไปได้อย่างขึ้น ทำให้เรื่องราวต่าง ๆ มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ผลของการใช้สีสิ่งพิมพ์นั้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ดียิ่งขึ้น

การใช้สีในสิ่งพิมพ์นั้นมีเกณฑ์ทั่วไปที่ควรใช้เป็นแนวทางอยู่ 4 ประการ คือ

1. การใช้สีเป็นพื้น ในกรณีนี้เราใช้สีใดสีหนึ่งเป็นสีพื้น โดยพิมพ์ด้วยสกรีนฮาฟโทน จึงต้องมีสีอ่อนกว่าตัวหนังสือหรือภาพที่จะพิมพ์ทับลงไป สีประเภทนี้จึงต้องเป็นสีอ่อนไม่ฉูดฉาด เพื่อให้สีของภาพที่จะพิมพ์ทับลงไปมีความเด่นมากกว่า สีพื้นจะทำหน้าที่เพิ่มความสวยงามและเพิ่มความเด่นชัดของข้อความเป็นส่วนใหญ่

2. การใช้สีเพื่อการตกแต่ง ในกรณีนี้จะใช้สีเพื่อเป็นการให้ความเด่นของภาพที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือตกแต่งส่วนใดส่วนหนึ่ง เพื่อให้ดูน่าสนใจยิ่งขึ้น เช่น การใช้สีสดใสที่ตัวอักษรบนพื้นที่มีสีตัดกันหรือการใช้กรอบภาพบางภาพด้วยสีที่ทำให้ภาพนั้นดูเด่นขึ้น แต่การใช้สีในกรณีนี้ต้องระวังว่าสีนั้นต้องเข้ากับลักษณะของสิ่งพิมพ์นั้น ๆ ด้วย

3. การใช้สีเพื่อเน้นรายละเอียด โดยปกติรายละเอียดของจุดใดจุดหนึ่งบนสิ่งพิมพ์มักมีขนาดเล็กอาจเห็นได้ยาก การใช้สีที่สว่าง สดใส และมองเห็นเด่นชัดจะทำให้มองเห็นรายละเอียดได้ดียิ่งขึ้น เช่น การเน้นข้อความที่สำคัญ การเน้นจุดใดจุดหนึ่งในภาพ โดยการใช้สีที่ต่างจากสีพื้นโดยทั่วไป

4. การใช้สีเพื่อการเน้นทั่วไป การที่จะมองเห็นตัวหนังสือหรือภาพบนกระดาษพิมพ์ได้ชัดเจนดีเพียงไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างสีหมึกที่พิมพ์และสีของกระดาษพิมพ์ สีที่มีความเข้มมากที่สุด คือ สีดำ เมื่อพิมพ์ลงบนกระดาษแล้วจะเห็นได้ชัดเจนที่สุด สีอื่น ๆ เช่น สีแดง ถึงจะดูสดใสกว่าสีดำ แต่ก็ให้ค่าความแตกต่างกับกระดาษขาวได้น้อยกว่าสีดำ ฉะนั้นในกรณีที่ต้องการเน้นอะไรก็ตามเพื่อให้มองเห็นได้ง่ายขึ้น ก็ควรจะทำ 2 อย่าง คือ

- 1) เลือกพิมพ์สีใดสีหนึ่งที่มีลักษณะเป็นสีที่สดใส และมีความเข้มมาก ๆ
- 2) เพิ่มพื้นที่ในการพิมพ์ให้มากขึ้น เช่น ขยายตัวหนังสือให้โตขึ้น หรือขยายภาพให้โตขึ้นแล้วพิมพ์ด้วยสีที่ต้องการ เพื่อให้ขนาดที่โตขึ้นช่วยเพิ่มความแตกต่างกับพื้นกระดาษจะได้เห็นได้ชัดขึ้น

จิตวิทยาเกี่ยวกับหนังสือการ์ตูน

นักจิตวิทยาและผู้ชำนาญโรคทางจิตหลายคนได้พุ่งเล็งถึงเหตุที่ทำให้การ์ตูนพุ่งขึ้นสู่ความนิยมของประชาชนอย่างรวดเร็วน่าประหลาดใจ ดอกเตอร์ ลอเลทตา เบนเดอร์ (Dr. Lauretra Bender) ให้ความเห็นว่าหนังสือประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความนึกคิดของผู้ใหญ่ที่มีต่อชนบทธรรมนิยม และความเชื่อถือของชาวบ้าน นิยายอกนิทานของผู้วิเศษเทพนิยาย การแสดงหุ่น ฯลฯ

หนังสือการ์ตูน (Comic Magazines) คล้ายคลึงกับชนบทธรรมนิยมของชุมชน เนื่องจากการ์ตูนเจริญงอกงามขึ้นมาจากสังคม โดยปราศจากความจงใจ หรือความตั้งใจ ฉะนั้น หนังสือการ์ตูนจึงมักจะเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นสภาพจิตใจ สภาพสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ หนังสือการ์ตูนจึงเป็นสิ่งผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ของคนได้ทางหนึ่ง

ในการอ่านหนังสือการ์ตูน ผู้อ่านมักสำคัญตัวว่าเป็นพระเอก นางเอกของเรื่อง ผู้มีความสามารถต่อสู้อุปสรรค ความบีบบังคับต่าง ๆ ตลอดจนความก้าวร้าวของมนุษย์ ซึ่ง

คุณความอยู่ทุกขณะ ความรู้สึกเช่นนี้หนังสือการ์ตูนสร้างให้มีขึ้นในจิตใจผู้อ่านได้อย่างง่ายดาย
อิทธิพลของการ์ตูนสามารถทำให้เด็กที่อ่อนแอ ขลาดกลัว กลายเป็นผู้ที่เก่งกล้า เพราะมัก
จะสำคัญตัวเองเป็นพระเอกในเรื่องนั้นจริง ๆ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าการ์ตูนมีอิทธิพลอย่าง
ลึกซึ้งต่อเด็กและผู้ใหญ่ในการสร้างสรรค์อารมณืให้มีขึ้นได้ตามธรรมชาติ

เหตุผลอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับความนิยมที่ต่อหนังสือการ์ตูน คือ ผู้อ่านการ์ตูนเข้าใจ
เรื่องราวตลอดจนความหมายจากภาพมากกว่าคำบรรยาย ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่ก่อให้เกิด
ความเข้าใจอันเป็นสากลโดยเฉพาะเด็กก่อนเข้าโรงเรียน คนไม่รู้หนังสือและชาวต่างชาติ
ต่างภาษา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะสามารถเข้าใจถึงความหมายและเรื่องราวของรูปภาพได้
เช่นเดียวกับผู้ที่อ่านหนังสือออก กริยาท่าทาง ตลอดจนสีสันต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด
อารมณ์อ่อนไหวรวมไปเป็นอันดับแรก และประกอบกับหนังสือการ์ตูนมีราคาจำหน่ายต่ำกว่า
และมีจำนวนมากทำให้เลือกอ่านได้สะดวก

ความสนใจของเด็กเกี่ยวกับการ์ตูน หนังสือ นิตยสารจะเป็นไปในลักษณะเดียวกัน
เด็กในวัยก่อนเข้าเรียนจะสนใจการ์ตูนประเภทสัตว์ที่สามารถพูดได้เหมือนมนุษย์ใน
ระดับประถมต้น ความสนใจเริ่มแตกต่างกันตามเพศอย่างเห็นได้ชัด เด็กชายสนใจเรื่องที่
ตื่นเต้นและการผจญภัย มีความสนใจในด้านความเป็นจริงน้อยมาก เรื่องที่เต็มไปด้วยการ
สนทนาอภิปรายที่คล่องแคล่วว่องไว วิจารณ์ผู้สามารถเป็นที่โปรดปรานของเด็กผู้ชายมาก

เมื่อเติบโตขึ้นเข้าสู่วัยที่เกิดทุนวิบุรุษ คือ ประมาณระดับชั้นประถมปีที่ 6 เด็ก
จะสนใจเนื้อเรื่องและการแสดงออกในลักษณะที่เป็นชายอย่างแท้จริง ตัวเอกของเรื่องจะ
ต้องผ่านการผจญภัย เรื่องเต็มไปด้วยอาชญากรรมและความร้ายแรงต่างๆ เรื่องที่เกี่ยวกับ
กีฬา และที่สนใจเป็นพิเศษ คือ เรื่องตลก

เด็กหญิงในระดับประถมต้นชอบการ์ตูนเกี่ยวกับผู้หญิง เด็ก และสัตว์ ชอบผู้หญิง
ที่มีความสามารถอย่างมหัศจรรย์ มีความสามารถในการกีฬา แต่ไม่ค่อยสนใจเรื่องการ
ผจญภัยลึกลับและสยองขวัญเช่นเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิงมักจะสนใจในการ์ตูนที่เกี่ยวกับสัตว์

เด็กโตชอบเรื่องรักมากกว่าเรื่องผจญภัย เด็กผู้หญิงต้องการการ์ตูนเรื่อง ประเภทที่เป็นผู้หญิงแท้จริงแม้ว่าเด็กผู้หญิงบางคนในวัยนี้จะชอบการ์ตูนแบบที่เด็กผู้ชายชอบด้วย

เหตุผลเกี่ยวกับความสนใจในการ์ตูน

เด็กมีเหตุผลในการอ่านการ์ตูนไม่เหมือนกัน แต่เหตุผลส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน จากการที่เด็กนำตนเองไปพัวพันกับตัวละครบางตัวในเรื่อง เด็กมีโอกาที่จะแก้ปัญหาทางอารมณ์และปัญหาส่วนตัวได้

การ์ตูนเรื่องย่อจะทำให้เด็กห่างไกลจากความเป็นจริง ที่ซ้ำซากในชีวิตประจำวัน การ์ตูนเรื่องอ่านง่ายราคาถูก นอกจากนั้น ยังเป็นเรื่องที่ตื่นเต้น ลึกลับสะเทือนขวัญ และบางครั้งก็เป็นเรื่องตลกขบขัน การ์ตูนเหล่านี้มักจะออกมาในลักษณะที่ติดต่อกันเป็นชุด ฉะนั้น จึงทำให้เด็กเกิดการรอคอยนอกจากนั้นแล้ว การ์ตูนบางเรื่องยังแฝงไว้ซึ่งศีลธรรมอีกด้วย ตัวเอกในเรื่องบางตัวมีพฤติกรรมที่เด็กอยากกระทำบ้าง ลักษณะที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการ์ตูนเรื่อง ก็คือ ง่ายต่อการเข้าใจและมีสีสันงดงามน่าสนใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กที่มีต่อการ์ตูน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2520 : 35) ได้รายงานการสำรวจความสนใจและรสนิยมในการอ่านของเด็กและเยาวชนไทยว่า หนังสือการ์ตูนเป็นหนังสือที่เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาชอบมากที่สุด มีจำนวนถึงร้อยละ 96.48 และนักเรียนมัธยมชอบอ่านถึงร้อยละ 94.91

ลาร์ริค (Larrick 1964 : 137) ได้ค้นพบคุณลักษณะของการ์ตูนและสาเหตุที่ทำให้เด็กอ่านหนังสือการ์ตูน ดังนี้คือ

1. หนังสือการ์ตูนให้ความพึงพอใจสนองตอบความชอบความต้องการของเด็กในด้านการดำเนินพฤติกรรมและการผจญภัย

2. เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไปอย่างรวดเร็ว แต่ละบทแต่ละตอนสั้นกระชับรัด
สร้าความพึงพอใจให้แก่เด็กได้เร็ว

3. อ่านง่าย อันที่จริงคนอ่านไม่คล่องก็สามารถเข้าใจเนื้อเรื่องได้โดยการดู
รูปภาพ

4. หาอ่านได้ทุกแห่งหน

5. ใคร ๆ ก็อ่านการ์ตูนกัน เด็ก ๆ ทั้งชายและหญิงต้องการการยอมรับใน
กลุ่ม เด็กที่ไม่อ่านการ์ตูนอาจรู้สึกว่าเขากำลังแยกตัวออกจากกลุ่ม

หนังสือการ์ตูนเหมาะสมที่จะทำเป็นหนังสือสำหรับเด็ก โดยทำเป็นหนังสือ
ประกอบหลักสูตรในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งนี้เพราะหนังสือการ์ตูนนั้นดู
ง่าย เข้าใจง่าย และเรียกร้องความสนใจของนักเรียนได้ดีกว่าหนังสือที่มีแต่ข้อความและ
ตัวอักษรเพียงอย่างเดียว ผู้เขียนสามารถสอดแทรกความรู้ ความคิดเห็น และคุณธรรมต่าง ๆ
ที่ต้องการจะปลูกฝังให้เกิดในตัวเด็กนักเรียนไว้ ภาพในภาพและเรื่องราวในหนังสือการ์ตูน
ได้เป็นอย่างดี

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาความคิดเห็นของเด็กต่อสื่อสิ่งพิมพ์ ไม่ว่าจะ
เป็นหนังสือชีวิตแรงงานเด็กและแผ่นพับข้อควรระวัง ดังนั้น แนวคิดในเรื่องความสนใจใน
การอ่านของเด็ก จึงมีส่วนสำคัญต่อการวิจัยในครั้งนี้

ความสนใจในการอ่านของเด็ก

ในการศึกษาถึงความสนใจของเด็กที่มีต่อการอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ นั้น
จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาความหมายและลำดับขั้นตอนในการอ่านเสียก่อน ซึ่งจะช่วยให้
เข้าใจถึงถึงธรรมชาติและพัฒนาการที่เกี่ยวกับความสนใจในการอ่านของเด็กยิ่งขึ้น

ความต้องการทางธรรมชาติของเด็กนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสนใจในการ
อ่านของเด็กเช่นกัน ซึ่งในเรื่องนี้ สุกุมตรา ชุ่มเกตุ (2522 : 7-8) ได้กล่าวถึงความต้อง

การพื้นฐานของเด็ก 7 ประการ ซึ่งจะเชื่อมโยงกับความเข้าใจในการอ่านคือ

1. ความต้องการที่จะทำอะไรได้สำเร็จ เด็กต้องการทำอะไรให้สำเร็จด้วยตนเอง เพื่อที่จะแสดงว่าตัวเองสามารถทำอะไรได้โดยปราศจากความช่วยเหลือของผู้ใหญ่ และจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน ๆ ด้วยเหตุนี้เอง เด็กจึงพอใจและชอบอ่านหนังสือที่แสดงถึงความเป็นวีรบุรุษ สามารถเอาชนะสิ่งต่าง ๆ ได้

2. เด็กต้องการความมั่นคงทางวัตถุ คือ ต้องการการกินคืออยู่ดี ความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เด็กจึงต้องการหนังสือที่กล่าวถึงงานเลี้ยงอย่างหรูหรา เสื้อผ้าสวยงาม เพชร พลอย ปราสาทราชวัง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคงทางวัตถุ

3. เด็กต้องการความมั่นคงทางอารมณ์ คือ ต้องการความรักจากคนอื่น และในขณะที่เด็กนั้นก็ต้องการที่จะรักคนอื่นด้วย เด็กต้องการความรักจากพ่อแม่ เพื่อนฝูง และจะแสดงความรักของตนต่อคนอื่นด้วย บางทีเด็กอาจแสดงความรักของตนต่อสัตว์เลี้ยงหรือวัตถุอื่น ๆ ใกล้เคียงก็ได้ เช่น ผ้าห่มหมอน ดังนั้นหนังสือที่แสดงความรักในครอบครัวจะทำให้เด็กเกิดความมั่นคงทางอารมณ์

4. เด็กมีความอยากรู้อยากเห็น การที่เด็กอยากรู้อยากเห็นเพราะไม่เคยมีประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ที่ไกลตัวออกไป ดังนั้น เด็กจะอ่านหนังสือที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เรื่องเมืองต่าง ๆ ความเป็นอยู่ในชาติอื่น

5. เด็กมีความต้องการแสดงความเป็นเจ้าของของสิ่งนี้เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจว่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นของเขาโดยตรง ดังนั้น เด็กจึงต้องการมีหนังสือที่ตนชอบเป็นของตนเอง

6. เด็กต้องการความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เด็กไม่ชอบสิ่งที่ซ้ำซากจำเจ ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ การเล่นเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและเป็น

การพักผ่อนด้วย เด็ก ๆ ก็มีเรื่องยุ่งยากใจได้เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ เช่น ยุ่งยากใจจากการเรียน จากพ่อแม่ เด็กจึงต้องการอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนอารมณ์

สรุปได้ว่า การอ่านหนังสือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กบรรลุถึงความต้องการทางธรรมชาติต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้นได้ นักเขียนหนังสือสำหรับเด็กจะประสบความสำเร็จในการเขียนหนังสือก็ต่อเมื่อเขาสามารถสร้างหนังสือ ซึ่งสนองความต้องการทางธรรมชาติของเด็กได้ นักเขียนหนังสือจึงต้องศึกษาถึงความต้องการทางธรรมชาติ รวมทั้งความสนใจในการอ่านของเด็กแต่ละวัยด้วย เพราะเด็กในแต่ละวัยจะมีความสนใจในการอ่านหนังสือต่างกัน

ความแตกต่างในการอ่านระหว่างเด็กหญิงและเด็กชาย จะเริ่มมีขึ้นเมื่อเด็กเข้าสู่ช่วงอายุ 9-11 ปี คือ เด็กชายจะชอบเรื่องสัตว์และการผจญภัย ส่วนเด็กหญิงชอบเรื่องเกี่ยวกับชีวิตและประสบการณ์ ความสนใจเรื่องประเภทเทพนิยายจะลดลง เด็กในช่วงนี้จะให้ความสำคัญกับกลุ่ม เป็นอย่างมาก ภาพประกอบและขนาดของตัวหนังสือยังมีอิทธิพลต่อการเลือกอ่านหนังสือของเด็กอยู่มาก

ช่วงอายุ 12-14 ปี เด็กเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น สามารถที่จะรับรู้เรื่องประเภทนามธรรมได้ดีพอสมควร เด็กในช่วงอายุนี้บางคนชอบอ่านหนังสือของผู้ใหญ่ เด็กส่วนใหญ่จะสนใจในเรื่องราวเกี่ยวกับการผจญภัยและเรื่องลึกลับ เรื่องที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และประดิษฐ์กรรมใหม่ ๆ เป็นที่สนใจของเด็กชาย สำหรับเด็กหญิงจะสนใจเกี่ยวกับชีวิตในบ้านและโรงเรียน เด็กในวัย 12 ปีมีแนวโน้มที่จะบูชาวีรบุรุษ ฉะนั้น เด็กจึงสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวหรือบุคคลในประวัติศาสตร์มาก ๆ เท่ากับชีวประวัติของบุรุษและสตรีที่ยิ่งใหญ่ของโลก อิทธิพลของลักษณะหนังสือในด้านรูปเล่ม ขนาดของหนังสือ ตลอดจนภาพประกอบ ยังเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจของเด็ก และเด็กในวัยนี้ชอบหนังสือที่มีภาพและบรรยายประกอบพอสมควร เนื้อเรื่องตรงกับประสบการณ์ที่เด็กมีอยู่

นอกจาก เนื้อเรื่องในหนังสือนี้ทานมีความสำคัญต่อความสนใจในการอ่านหนังสือของเด็กแล้ว ลักษณะของหนังสือก็มีอิทธิพลในการดึงดูดความสนใจในการอ่านหนังสือของ

เด็กเช่นกัน แม้ว่าเด็กจะอ่านเข้าสู่วัยรุ่น เด็กก็ยังเลือกอ่านหนังสือที่มีลักษณะที่ตนชอบ บางครั้งเนื้อเรื่องอาจจะไม่ตรงกับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถ้ารูปเล่มขนาดของหนังสือหรือภาพประกอบน่าสนใจ เด็กจะเลือกอ่านหนังสือนั้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเด็กระดับชั้นประถมประถมศึกษาปีที่ 6 ซึ่งมีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 11-13 ปี โดยส่วนใหญ่จะเป็นเด็กอายุ 12 ปี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดเกี่ยวกับความสนใจของเด็กในช่วงอายุนี้นี้ มาเป็นแนวความคิดในการศึกษาวิเคราะห์ความคิดเห็นของเด็กต่อสื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้เผยแพร่ในโครงการแรงงานเด็ก มุลินธิเพื่อการพัฒนาเด็ก

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับความสนใจในการอ่านของเด็ก

ปราณี เข็ญทอง (2526 : 78 อ้างใน สมคิด ปลอดโปร่ง 2527 : 37) ได้สรุปความสนใจในการอ่านของเด็กโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 5 ประการ ซึ่งมีผลทำให้ความสนใจในการอ่านของเด็กแตกต่างกันไป คือ

1. เพศ ความสนใจในการอ่านของเด็กขึ้นอยู่กับเพศเป็นสำคัญ เด็กที่ต่างเพศกัน ความสนใจในการอ่านย่อมแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้จะเห็นได้ชัดเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น จนถึงวัยที่จะเป็นผู้ใหญ่ คือ ระหว่างอายุประมาณ 13-19 ปี เด็กชายและเด็กหญิงมีความสนใจในการอ่านแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ เด็กหญิงมักชอบอ่านเรื่องประเภทเพื่อฝันและจินตนาการ ในเวลาเดียวกันก็สนใจอ่านเรื่องที่เขียนขึ้นสำหรับเด็กชายด้วย ส่วนเด็กชายชอบเรื่องประเภทตื่นเต้น ผจญภัย และพระเอกมีลักษณะเป็นลูกผู้ชายนักสู้เต็มตัว และไม่สนใจเรื่องอ่อนหวานกระจุกกระจิมซึ่งเขียนสำหรับผู้หญิง

2. อายุ เด็กที่มีอายุต่างกัน ความสนใจในการอ่านมักแตกต่างกัน เด็กที่มีอายุ

ชอบอ่านเรื่องใกล้ ๆ ตัว เทพนิยาย และเรื่องที่ไม่ลึกลับ ซับซ้อน เมื่อเด็กมีอายุมากขึ้น ความสนใจในการอ่านเรื่องประเภทสมจริงเพิ่มมากขึ้น เด็กชายจะสนใจอ่านเรื่องเกี่ยวกับ กีฬา การท่องเที่ยวและงานอดิเรกต่าง ๆ เด็กทั้งสองเพศเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น ความสนใจในการอ่านจะลดลงเนื่องจากมีกิจกรรมอื่นๆ ที่ต้องกระทำมากในสังคมของตน ทำให้มีเวลาอ่านน้อย เด็กวัยรุ่นจึงชอบอ่านเรื่องหลายรสที่ใช้เวลาอ่านน้อย เช่น เรื่องสั้น หนังสือพิมพ์ ราชวัน และวารสารรายสัปดาห์

3. สติปัญญา เด็กมีสติปัญญาแตกต่างกัน ความสนใจในการอ่านแตกต่างกัน เด็กที่มีสติปัญญาไม่สูงไม่ชอบอ่านเรื่องทำนองเพื่อฝันมากกว่าเด็กที่มีสติปัญญาสูงกว่า

4. สภาพแวดล้อมและภาวะเศรษฐกิจ มีส่วนทำให้ความสนใจในการอ่านแตกต่างกัน เด็กที่มีสภาพแวดล้อมและภาวะเศรษฐกิจดี บิดามารดาสามารถซื้อหนังสือที่ดีให้อ่านได้มาก เด็กจะมีความสนใจในการอ่านกว้างกว่าเด็กที่มีสภาพแวดล้อมและภาวะเศรษฐกิจไม่อำนวย

5. ขนาดรูปเล่มและสีสันภายนอกของหนังสือ มีส่วนทำให้ความสนใจในการอ่านของเด็กมีมากหรือน้อยได้ เด็กมักชอบหนังสือที่มีขนาดรูปเล่มกระทัดรัดไม่หนาเกินไป หรือใหญ่เกินไป และมีสีภายนอกสวยงามสะดุดตา เด็กชอบอ่านหนังสือที่มีขนาดไม่หนานัก เพราะเด็กชอบอ่านเรื่องสั้น ๆ การดำเนินเรื่องรวดเร็วทำให้เด็กรู้เรื่องราวความเป็นไปของตัวเอกในเรื่องได้รวดเร็วทันใจ ไม่ต้องคอยนาน

นอกจากนี้ ยังได้สรุปความสนใจของเด็กในวัยต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ก. เด็กเล็ก ส่วนใหญ่ชอบเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติและสัตว์ เครื่องยนต์ เพื่อน และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว และเรื่องที่สะท้อนให้เห็นสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก เด็กเล็กจะชอบเรื่องที่จบด้วยความสมปรารถนา

ข. เด็กวัย 6-7 ปี ต้องการความเป็นอิสระ ชอบเรื่องที่มีการเคลื่อนไหว เต็มไปด้วยกิริยาอาการ การกระทำต่าง ๆ เรื่องตลกขบขัน มีความอยากรู้อยากเห็นความเป็นไปของโลก

ค. เด็กวัย 7-9 ปี ต้องการรู้และเข้าใจเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น อยากรู้อะไร เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ชิวประวัติ สิ่งแปลกใหม่ เรื่องผจญภัย นิทาน และเรื่องตลกขบขัน

ง. เด็กวัย 9-11 ปี ต้องการความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ต้องการความเข้าใจเรื่องเพศ และความเป็นไปของชีวิตครอบครัว

จ. เด็กวัยรุ่น เป็นวัยที่มีความสนใจในการอ่านอย่างแท้จริง เด็กหญิงและเด็กชายเริ่มสนใจอ่านหนังสือตามความสนใจของแต่ละเพศ ซึ่งมีความแตกต่างกันบ้าง เด็กชายชอบเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย เรื่องลึกลับ ส่วนเด็กหญิงชอบเรื่องชีวิตในบ้าน สัตว์เลี้ยง เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ เรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ ที่สะท้อนอารมณ์และเริ่มอ่านนวนิยายสำหรับผู้ใหญ่ บางคนสนใจเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ บทละครและคำประพันธ์

สำหรับเด็กวัยรุ่น รัญจวน อินทรกำแหง (2525 : 128-129) อ้างใน ชฎา เปรมโยธิน 2527 : 31-32) ได้สรุปความสนใจในการอ่านของเด็กในวัยดังกล่าว ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้ คือ

1. เด็กชายและเด็กหญิงมีความสนใจในการอ่านที่แตกต่างกัน น้อยครั้งที่เด็กชายจะชอบอ่านหนังสือเดียวกับเด็กหญิง
2. วัยรุ่นชายมักพอใจหนังสือที่มีความเคลื่อนไหวเร็วเอาจริงเอาจัง และไม่ชวนสะเทือนใจ ส่วนเด็กหญิงค่อนข้างชอบเรื่องของการความรัก
3. วัยรุ่นหญิงบางคนชอบอ่านหนังสือที่เขียนสำหรับเด็กชายแต่วัยรุ่นชายน้อยคนที่ชอบอ่านหนังสือที่เขียนสำหรับเด็กหญิง

4. เด็กหญิงในวัยรุ่นกลาง (13-15 ปีขึ้นไป) ส่วนมากจะอ่านนวนิยาย แต่วัยรุ่นชายในวัยเดียวกันจะชอบอ่านเรื่องสารคดี

5. เมื่อวัยรุ่นทั้ง 2 เพศใกล้วัยของผู้ใหญ่ขึ้น ความสนใจในการอ่านที่แตกต่างกันอยู่มากนั้นจะค่อย ๆ ลดลง

6. วัยรุ่นหญิงและหญิงส่วนใหญ่มักไม่ชอบอ่านเรื่องทฤษฎีหรือทฤษฎี แต่เด็กชายและชายไม่ชอบเรื่องที่ดูเป็น "ผู้หญิง" ในขณะที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้หญิงจะนิยมนวนิยาย ส่วนผู้ชายจะชอบชีวประวัติและสารคดีมากกว่า แต่ความแตกต่างทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเคยชินและรสนิยมของแต่ละบุคคลด้วย

7. ปัจจัยที่ทำให้วัยรุ่นเพศเดียวกัน สนใจอ่านแตกต่างกัน คือ อายุ

8. ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้การอ่านแตกต่างกัน คือ สติปัญญา ซึ่งจะเห็นได้ชัดในระยะวัยรุ่น เมื่อเขาเลือกอ่านหนังสือ

9. อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากที่บ้าน โรงเรียน เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดการอ่านแตกต่างกัน และในกรณีนี้ เรื่องของเพศจะไม่ใช้ประเด็นที่ทำให้แตกต่างกัน

10. รูปแบบ (Format) ของหนังสือมีส่วนที่ส่งเสริมหรือบั่นทอนความสนใจในการอ่านของวัยรุ่น ถ้าเลือกได้วัยรุ่นจะชอบหนังสือเล่มไม่หนาและไม่ใหญ่จนเกินไปขนาดประมาณ 200 หน้า ตัวหนังสือโปร่งตา มีบทสนทนามากกว่าบทพรรณนาหรือบรรยาย การดำเนินเรื่องรวดเร็ว รูปภาพไม่จำเป็นมากนัก และลักษณะรูปแบบไม่ควรมองดูเป็นหนังสือสำหรับเด็กเกินไป เพราะจะทำให้ "ศักดิ์ศรี" ของความเป็น "เด็กโต" ของเขาลดลง

สมทรง สัตถลายัน (สมทรง สัตถลายัน : 2515) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของหนังสือที่นักเรียนในระดับประถมศึกษาตอนปลายชอบ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นหนังสือเด็ก จำนวน 10 เล่มนำไปให้กลุ่มตัวอย่างอ่าน และการวิจัยปรากฏว่า

1. ขนาดรูปแบบ นักเรียนชอบรูปแบบขนาด 6 นิ้ว กว้าง 8.5 นิ้ว แนวตั้งมากที่สุดทุกระดับชั้น ขนาดที่นักเรียนชอบน้อยที่สุด คือ ขนาด 7 นิ้ว กว้าง 10.04 นิ้ว ประเภทแนวตั้ง เป็นที่น่าสังเกตว่าเด็กชอบรูปแบบแนวตั้งมากกว่าแนวนอน

2. ขนาดตัวอักษร นักเรียนชอบตัวอักษร ประเภท ฝศ. 20 ป้อยท์ ตัวเรียงห่างมากที่สุดทุกระดับชั้น
3. ลักษณะภาพ นักเรียนชอบภาพวาดแบบไทยแท้ พิมพ์สอดสี 4 สีมากที่สุด รองลงมา คือ ภาพวาดตามแบบวอลท์ ดีสนีย์ ลักษณะภาพที่เด็กชอบน้อยที่สุด คือ ภาพวาดประเภทสีจาง
4. ในการเลือกขนาดรูปเล่ม นักเรียนเลือกโดยถือความกระชับรัดในการเปิดอ่านเป็นเกณฑ์
5. ในการคัดเลือกขนาดตัวอักษร นักเรียนถือความชัดเจนของตัวอักษรเป็นเกณฑ์ และถือความน่าอ่านรองมา
6. ในการพิจารณาเลือกภาพ นักเรียนเลือกภาพโดยถือเอาสีสวยสะดุดตาเป็นเกณฑ์ รองลงมาคือ ความชัดเจนของภาพ
7. ในการพิจารณาเลือกรูปเล่ม นักเรียนเห็นว่าหนังสือขนาด 5 นิ้ว คูณ 7.25 นิ้วกระชับรัด และหนังสือขนาด 6 นิ้ว คูณ 8.5 นิ้ว เหมาะในการถือมากที่สุด
8. นักเรียนมีความเห็นว่า ตัวฝศ. คำรุ่นใหม่ขนาด 19.02 ป้อยท์ มีส่วนหนาส่วนดำเป็นตัวอักษรที่มีความชัดเจนที่สุดและตัวอักษรประเภท ฝศ. 20 ป้อยท์ ตัวเรียงห่าง อ่านง่าย และน่าอ่านที่สุด
9. ในการพิจารณาลักษณะภาพ นักเรียนมีความเห็นว่า ภาพถ่ายสีธรรมชาติมีความชัดเจนที่สุด

สารีพันธ์ ศุภวรรณ (สารีพันธ์ ศุภวรรณ : 2527) ได้ทำการศึกษาด้วยการวิเคราะห์รูปแบบหนังสือภาพสำหรับเด็ก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบหนังสือสำหรับเด็กประถมศึกษา รูปแบบหนังสือที่ได้ศึกษา คือ การเสนอเนื้อหา ภาพประกอบตัวอักษร และรูปเล่ม ในการวิจัยได้ใช้หนังสือ 485 เล่ม ที่ผ่านการสอบถามความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการจัดหนังสือสำหรับเด็กจำนวน 50 คนด้วยแบบสอบถาม ผลปรากฏว่ารูปแบบของหนังสือภาพสำหรับเด็กตามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งตรงกับสภาพของหนังสือในตลาดจะมีลักษณะรูปแบบดังนี้ หนังสือสำหรับเด็กเป็นบันเทิงคดีประเภทนิทานสมัยใหม่ ซึ่งแทรกสาระด้านสังคมและจิตใจ ลักษณะการประพันธ์เป็นร้อยแก้วประเภทเล่าเรื่อง

ประกอบการสนทนา ภาพประกอบเป็นภาพจินตนาการประเภทภาพเขียน สีสดในขนาดเต็มหน้า มีการวางหน้าในลักษณะที่ภาพประกอบและเนื้อเรื่องอยู่หน้าเดียวกัน โดยเนื้อเรื่องอยู่ส่วนบนและภาพประกอบอยู่ส่วนล่างของหน้า ตัวอักษรเป็นแบบธรรมดาขนาด 24 ปอยท์ สีดำ รูปเล่มแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า แนวตั้งขนาดใหญ่ กระดาษที่ใช้พิมพ์เนื้อเรื่อง คือ กระดาษปอนด์ การเย็บเล่มถ้าเป็นปกอ่อนใช้เย็บนอกหรือมุงหลังคา นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะว่าปกหนังสือควรจะเป็นปกแข็งแทนที่จะเป็นปกอ่อน ดังเช่นหนังสือที่จัดจำหน่ายอยู่ในท้องตลาด

ประทีน คล้ายนาค (ประทีน คล้ายนาค : 2518) ได้ทำการวิจัยเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสุขศึกษาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยสอนด้วยหนังสือการ์ตูนกับการสอนตามปกติซึ่งสรุปผลได้ดังนี้ คือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างกลุ่มที่ใช้อุปกรณ์การสอนและกลุ่มที่ใช้หนังสือการ์ตูนเรื่องประกอบการสอนไม่แตกต่างกัน สำหรับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงโดยครูใช้หนังสือการ์ตูนประกอบการสอนไม่แตกต่างกันแต่มีแนวโน้มว่านักเรียนหญิงจะได้คะแนนผลสัมฤทธิ์สูงกว่านักเรียนชาย

สถาพร บุตรชัยงาม (สถาพร บุตรชัยงาม : 2527) ได้ทำการศึกษาผลของการ์ตูนสีเหมือนจริงต่อผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัยของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่มีระดับความคิดสร้างสรรค์ต่างกัน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 120 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง ก. จำนวน 60 คน ให้ดูการ์ตูนสีเหมือนจริงจำนวน 20 ภาพ กลุ่มทดลอง ข. จำนวน 60 คน ดำเนินการเหมือนกลุ่มทดลอง ก. ต่างกันเฉพาะสีของการ์ตูนให้ดูการ์ตูนสีไม่เหมือนจริงจำนวน 20 ภาพ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนที่ดูการ์ตูนสีต่างกันมีผลสัมฤทธิ์ด้านพุทธิพิสัยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นักเรียนที่มีความคิดสร้างสรรค์ต่างกันมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นักเรียนที่ดูภาพการ์ตูนสีต่างกันและมีความคิดสร้างสรรค์ต่างกันมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้แรงงานเด็ก

ชูเพ็ญศรี วงศ์พุกชา (ชูเพ็ญศรี วงศ์พุกชา 2514 : 78-79) ได้ทำการศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เด็กวัยรุ่นไทยในชนบทเลือกทำงาน หรือศึกษาต่อหลังจากจบการศึกษาภาคบังคับ พบว่า ส่วนใหญ่ของเด็กวัยรุ่นในชนบทเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว จะเข้าสู่กำลังแรงงานมากกว่าจะมีโอกาสศึกษาต่อ และถึงแม้ในส่วนของผู้ที่ศึกษาต่อจะมีจำนวนน้อย ก็ยังพบว่าปัจจัยต่าง ๆ ภาวะแวดล้อมที่มีอิทธิพลทำให้เด็กวัยรุ่นมีโอกาสได้รับการศึกษาไม่เท่ากัน ที่สำคัญที่สุด คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว และการประกอบอาชีพของบิดามารดา ผู้ปกครองส่วนใหญ่ที่มีอาชีพเกษตรกรรมและฐานะยากจน ย่อมไม่อยู่ในฐานะจะส่งเสียให้บุตรเรียนต่อได้ รวมทั้งมีความคิดว่าควรจะได้แรงงานจากบุตร เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ อีกประการหนึ่งก็คือ ค่านิยมของคนชนบทที่อยากจะให้บุตรได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแบบของตน- อาจจะมีผลทำให้การศึกษาของเด็กในชนบทส่วนใหญ่เป็นไปตามการศึกษาภาคบังคับเท่านั้น

จากการศึกษาแรงงานเด็กก่อสร้าง พบว่า สาเหตุที่เด็กทำงานก่อสร้างเพราะพ่อแม่ให้ทำถึงร้อยละ 64 และร้อยละ 30 ตอบว่าเพราะที่บ้านยากจน ที่เหลือไม่บอกเหตุผล (บ้านทานตะวัน 2527:33) ส่วนเด็กที่ทำงานในโรงงานส่วนใหญ่ ก็เพราะมีปัญหาทางเศรษฐกิจ มีฐานะยากจน พ่อแม่ไม่มีเงินส่งเสียให้เรียน พ่อแม่ต้องการให้เด็กหารายได้ช่วยจุนเจือครอบครัว ส่วนมากมีอาชีพทำไร่ทำนา (กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม 2527:105)

คมวิทย์ แดงไชยวัฒน์ (คมวิทย์ แดงไชยวัฒน์ 2529 : 110-111) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัญหาทางกฎหมายในการใช้แรงงานเด็ก ในส่วนที่ศึกษาถึงการรับรู้ของพ่อแม่ในการเข้ามาทำงาน พบว่า พ่อแม่ส่วนใหญ่รับรู้และอนุญาตให้เด็กเข้ามาทำงาน เนื่องจากครอบครัวของเด็กเหล่านี้ ประสบกับปัญหาความยากจน ไม่สามารถรับภาระสมาชิกในครอบครัวได้ จึงยินยอมให้เด็กเข้ามาทำงานเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว โดยที่เด็กส่วนหนึ่งจะเข้ามาทำงานโดยการชักชวนของคนในหมู่บ้าน โดยร้อยละ 38 ผู้ที่ชักชวนคือญาติ

ร้อยละ 24 ผู้ที่ชักชวน คือเพื่อนซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็ทำงานอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว มีเด็กส่วนหนึ่งที่พ่อแม่ไม่รับรู้หรืออนุญาตให้เข้ามาทำงาน แต่ที่เด็กเข้ามาทำงานก็เนื่องมาจากเด็กเพื่อที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม และต้องการหาประสบการณ์ในการทำงานมากกว่า

ศักดา หนูรุ่ง (ศักดา หนูรุ่ง 2530:78) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แรงผลักดันทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีต่อการใช้แรงงานเด็กในท้องที่จังหวัดมหาสารคาม พบว่า เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวส่งเด็กไปทำงานนอกภาคเกษตรประการแรก คือ ความต้องการรายได้เพิ่ม เพราะครอบครัวที่ต้องการรายได้เพิ่มส่งเด็กไปทำงานนอกภาคเกษตร ร้อยละ 60 ในขณะที่ครอบครัวที่ไม่ต้องการรายได้เพิ่ม ส่งเด็กไปทำงานเพียงร้อยละ 40

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2533 : 17-18) ได้ทำการศึกษาสภาพและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน คือโอกาส โดยได้ทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มเด็กทำงาน 1,005 คนในเขตกรุงเทพมหานคร ชอนแก่น เชียงใหม่ และสงขลา ในส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าสู่ตลาดแรงงาน พบว่าเหตุผลถึงหนึ่งเป็นเรื่องเศรษฐกิจของครอบครัว คือ จน ไม่มีรายได้เพียงพอ (27.0%) พ่อแม่ขอให้ช่วยงานเสริมรายได้ (15.0%) และที่อยู่ที่บ้านไม่มีงานทำต้องออกมาหางานทำที่อื่น

จากการศึกษาวิจัยในด้านสื่อเพื่อการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ของเด็กทั้งหมดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจะให้เด็กเกิดการเรียนรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น หากจะให้ความรู้ ความเข้าใจ แก่เด็ก โดยผ่านสื่อในรูปแบบต่าง ๆ จะให้ประสิทธิผลในการเรียนรู้แก่เด็กได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับการศึกษาประสิทธิผลของสื่อสิ่งพิมพ์ ที่ใช้ในการเผยแพร่ปัญหาแรงงานเด็ก เป็นการศึกษาโดยเห็นว่า สื่อสิ่งพิมพ์ที่ใช้ในการเผยแพร่สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาแรงงานเด็กได้ โดยมีคุณสมบัติของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ติดตามทฤษฎีและงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว